

Κωστής Παπαϊωάννου

Κερδοσκόποι του φόβου;

Δεξιός λαϊκισμός και η κρίση του COVID-19 στην
Ευρώπη
Ελλάδα

ΕΥΡΩΠΗ

**FRIEDRICH
EBERT**
STIFTUNG

ΕΥΡΩΠΗ

Η Ευρώπη χρειάζεται την κοινωνική δημοκρατία!

Σε ποια Ευρώπη θέλουμε να ζούμε; Πώς μπορούμε να κάνουμε πράξη τα ευρωπαϊκά μας ιδανικά για την ελευθερία, την ειρήνη και τη δημοκρατία ξεπερνώντας τις όποιες εσωτερικές ή εξωτερικές αντιστάσεις; Πώς μπορούμε να συμβάλουμε ώστε η Κοινωνική Δημοκρατία να αποκτήσει ισχυρή θέση στην Ευρώπη; Αυτά είναι τα ερωτήματα στα οποία εστιάζει το Ίδρυμα Friedrich-Ebert- Stiftung στη σειρά «Πολιτική για την Ευρώπη» στην οποία αναδεικνύουμε ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση μπορεί και πρέπει να διαμορφωθεί με δημοκρατικό, οικονομικά κοινωνικό και αξιόπιστο από πλευράς εξωτερικής πολιτικής τρόπο!

Σε αυτό το πλαίσιο επικεντρωνόμαστε στους ακόλουθους θεματικούς τομείς:

- Δημοκρατική Ευρώπη
- Κοινωνικο-οικολογικός μετασχηματισμός
- Μέλλον της εργασίας
- Ειρήνη και ασφάλεια

Αυτά είναι τα θέματα που αναλύουμε μέσα από δημοσιεύσεις και εκδηλώσεις. Παρέχουμε ωθήσεις και συμβουλές σε υπεύθυνους λήψης αποφάσεων στον πολιτικό και τον συνδικαλιστικό χώρο. Προωθούμε τη συζήτηση για το μέλλον της Ευρώπης και υποβάλλουμε συγκεκριμένες προτάσεις για τη διαμόρφωση κεντρικών τομέων πολιτικής. Αυτή τη συζήτηση θέλουμε να έχουμε μαζί σας μέσα από τη σειρά «Πολιτική για την Ευρώπη»!

Σχετικά με τη δημοσίευση

Η ατζέντα του δεξιού λαϊκισμού και της ακροδεξιάς στην Ελλάδα πέρασε από το προσφυγικό και το Μακεδονικό στον κορωνοϊό. Όμως το κενό εκπροσώπησης του χώρου είναι φανερό: η ηγεσία της ναζιστικής Χρυσής Αυγής είναι πια στη φυλακή ενώ μέρος στελεχών της λαϊκιστικής ακροδεξιάς που θα μπορούσαν να ενισχύσουν το ρεύμα κατά των υγειονομικών μέτρων έχει μετακινηθεί στην συντηρητική Νέα Δημοκρατία. Υπάρχουν ωστόσο κινήσεις κατά της μάσκας και του εμβολίου με πεδίο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η τήρηση των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης υπονομεύτηκε ανοιχτά από σημαντικό μέρος της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Οι θεωρίες συνωμοσίας είναι ισχυρές και ένα ακροδεξιό κοινοβουλευτικό κόμμα επιδιώκει να εκφράσει αυτό το ρεύμα με μικρά αποτελέσματα μέχρι στιγμής.

Σχετικά με το συγγραφέα

Ο **Κωστής Παπαϊωάννου** είναι εκπαιδευτικός, δραστηριοποιείται στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και μελετά συστηματικά το ακροδεξιό φαινόμενο.

Υπεύθυνοι στο FES για τη δημοσίευση

Ο **Άρνε Σίλντμπεργκ** είναι διευθυντής του γραφείου του FES στην Ελλάδα.
Η **Μόνικα Μπέργκ** είναι επιστημονική συνεργάτης του γραφείου του FES στην Ελλάδα.

Κερδοσκόποι του φόβου;

Δεξιός λαϊκισμός και η κρίση του COVID-19 στην
Ευρώπη
Ελλάδα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πανδημία του κορωνοϊού αποτελεί υγειονομική, οικονομική, κοινωνική κρίση με πλανητικές διαστάσεις. Οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις είναι τεράστιες, διευρύνονται ανισότητες και αποκλεισμοί, επιτείνεται η πολιτική δυσάρεσκεια. Η πανδημία αποτελεί για ορισμένες κυβερνήσεις πρόκληση για να προωθήσουν αυταρχικά πρότυπα διακυβέρνησης: αποδυναμώνουν το κράτος δικαίου και τους μηχανισμούς διαφάνειας και λογοδοσίας, ενισχύουν υπέρμετρα την εκτελεστική εξουσία νομοθετώντας ερήμην του κοινοβουλίου και περιορίζοντας την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης. Από την άλλη, τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης και οι τεράστιες επιπτώσεις στην οικονομία από το κλείδωμα της αγοράς προκαλούν κοινωνικές ανακατατάξεις με άγνωστο ακόμα βάθος.

Η Ελλάδα βρίσκεται ιδιαίτερα εκτεθειμένη στις συνέπειες αυτές μετά από μία δεκαετία ακραίας λιτότητας, ύφεσης και ανεργίας, διάστημα μεγάλων κοινωνικών αναταράξεων και ανασύνθεσης του πολιτικού σκηνικού. Οι κοινωνικές και οικονομικές αντοχές ήταν ήδη εξαιρετικά περιορισμένες πριν από την εμφάνιση του ιού. Οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της πανδημίας δεν είναι ακόμα σαφείς. Αυτά που είναι διακριτά είναι η δυσπιστία, η ανασφάλεια, ο φόβος και η δυσφορία. Σκοπός αυτού του κειμένου είναι να παρουσιάσουμε συνοπτικά πώς ο χώρος της λαϊκιστικής δεξιάς και της ακροδεξιάς προσπαθεί να εκμεταλλευτεί αυτά τα αισθήματα.

ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Το ΕΣΥ (Εθνικό Σύστημα Υγείας) της χώρας αντιμετωπίζει διαχρονικά μεγάλα προβλήματα. Ειδικά μετά το 2010, τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής μετά την προσφυγή στον μηχανισμό στήριξης (ΔΝΤ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ) επέφεραν ακραίες περικοπές δημόσιων δαπανών, μειώσεις γιατρών και υγειονομικού προσωπικού. Το ΕΣΥ, υποστελεχωμένο και γερασμένο, δεν ήταν σε θέση να απορροφήσει τις πιέσεις που το ξέσπασμα μιας επιδημίας τέτοιων διαστάσεων αναπόφευκτα θα ασκούσε.

Η πρώτη φάση της πανδημίας, από τον Μάρτιο ως το καλοκαίρι 2020, αντιμετωπίστηκε από την συντηρητική κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας με άμεσο lockdown: αναστολή λει-

τουργίας όλων των εκπαιδευτικών δομών και σταδιακά των καταστημάτων εστίασης, των εμπορικών καταστημάτων και τελικά των χώρων λατρείας. Επιβλήθηκαν σημαντικοί περιορισμοί στην κυκλοφορία και μετακίνηση. Ανακοινώθηκαν, επίσης, μέτρα για τη στήριξη της οικονομίας, επιχειρήσεων και εργαζομένων. Η αντίδραση κρίθηκε αποτελεσματική, τα υγειονομικά μέτρα απέδωσαν, η πανδημία προσωρινά τέθηκε υπό έλεγχο. Πλησιάζοντας προς το καλοκαίρι ξεκίνησε σταδιακή αποκλιμάκωση μέτρων, άρση των περιορισμών στις μετακινήσεις, επανέναρξη λειτουργίας των επιχειρήσεων, συμπεριλαμβανομένων σχολείων και τουριστικών επιχειρήσεων.

Ακολούθησε κλίμα εφησυχασμού με το άνοιγμα του τουρισμού. Αυτό ήταν εν μέρει αποτέλεσμα και του πανηγυρικού τόνου από πλευράς κυβέρνησης που εξέπεμπε το μήνυμα ότι η χώρα ξεπέρασε τον κορωνοϊό. Αυτά οδήγησαν τον Αύγουστο σε μεγάλη άνοδο του αριθμού των κρουσμάτων, των νοσηλευομένων και των θανάτων. Το δεύτερο κύμα του ιού είναι σε εξέλιξη όταν γράφεται αυτό το κείμενο, με την κοινωνία και την οικονομία εξαντλημένη, ενώ το δημόσιο σύστημα υγείας με δυσκολία ανταποκρίνεται στις τεράστιες πιέσεις. Το δεύτερο lockdown στην εκπαίδευση, την εστίαση και το εμπόριο συνεχίζεται, οι προοπτικές επανόδου στην κανονική λειτουργία δεν είναι σαφείς. Τα στατιστικά της νόσου παρουσιάζουν μικρή βελτίωση αλλά δεν επιτρέπουν ακόμα κανέναν εφησυχασμό. Στο τέλος του 2020 οι νεκροί φτάνουν τους 4.800 και η Ελλάδα κατατάσσεται σε ένα από τα χειρότερα μέρη για να ζει κανείς την εποχή της πανδημίας, σύμφωνα με την κατάταξη Covid Resilience του πρακτορείου Bloomberg.¹

Στην πρώτη φάση υπήρξε ανοχή ή συναίνεση στα κυβερνητικά μέτρα από την πλευρά των περισσότερων κομμάτων της αντιπολίτευσης. Μετά το καλοκαίρι, η κριτική της αντιπολίτευσης εστιάζεται στην μη ενίσχυση του ΕΣΥ, στον μικρό αριθμό διαγνωστικών τεστ, τη μη λήψη μέτρων για περιορισμό του συνωστισμού στα μέσα μαζικής μεταφοράς και τα σχολεία και το επιπόλαιο άνοιγμα του τουρισμού. Επισημάν-

¹ <https://www.bloomberg.com/graphics/covid-resilience-ranking/> και <https://www.naftemporiki.gr/story/1673403/oi-kaluteres-xores-gia-na-zei-kaneis-stin-epoxi-tou-koronoioy-epese-19-theseis-i-ellada>. Η ταξινόμηση βασίζεται σε δέκα κριτήρια, από τον συνολικό αριθμό κρουσμάτων και το ποσοστό θνητότητας μέχρι την διαθεσιμότητα σε τεστ και την άμεση πρόσβαση σε εμβόλια και από την αποτελεσματικότητα του συστήματος υγείας και τον αντίκτυπο των περιορισμών στην οικονομία μέχρι τους βαθμούς ελευθερίας στην μετακίνηση των πολιτών. Τον Νοέμβριο 2020 η Ελλάδα κατείχε την 31η θέση στην κατάταξη, τον Δεκέμβριο όμως έπεσε στην 50η θέση σε 53 χώρες, πάνω από το Περού, την Αργεντινή και το Μεξικό.

θηκε επίσης αδιαφάνεια στην διαχείριση δαπανών σχετικών με την πανδημία και προσπάθεια επηρεασμού των μέσων ενημέρωσης μέσω έκτακτης χρηματοδότησης ελεγχόμενης από την κυβέρνηση. Τα κόμματα της Αριστεράς αντιτίθενται στους περιορισμούς στο δικαίωμα του συνέρχεσθαι. Πολλές είναι επίσης οι καταγγελίες για μεγάλη αύξηση των περιστατικών αστυνομικής αυθαιρεσίας με το πρόσχημα της τήρησης των μέτρων για τον κορωνοϊό.

Συνολικά, με το δεύτερο κύμα, έχει ενισχυθεί η αρνητική αξιολόγηση της διαχείρισης της πανδημίας στις έρευνες της κοινής γνώμης² και επισημαίνονται καθυστερήσεις στη λήψη μέτρων.

Η ΑΚΡΟΔΕΞΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974, η Ακροδεξιά δεν είχε σημαντική εκλογική δύναμη, εκτός από σπάνιες περιπτώσεις. Οι ψηφοφόροι με ανάλογο ιδεολογικό στίγμα στήριζαν κυρίως τη συντηρητική παράταξη, ενώ αμιγώς ακροδεξιά σχήματα έπαιρναν μικρά ποσοστά.

Στη δεκαετία του 1990 ένας συνδυασμός παραγόντων (το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα από την Αλβανία, το ζήτημα της χρήσης του όρου Μακεδονία) οξύνουν την ξενοφοβία και τον εθνικισμό και ευνοούν την άνοδο της Ακροδεξιάς. Έτσι, στη δεκαετία του 2000 δημιουργείται ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ), με σαφή ξενοφοβική, αντιμεταναστευτική και αντισημιτική ρητορική. Μετέχουν στελέχη με φιλοδικτατορικό, αντισημιτικό ή και νεοναζιστικό παρελθόν. Το κόμμα θα μετάσχει στην κυβέρνηση συνεργασίας το 2011 με τη συντηρητική Νέα Δημοκρατία και το σοσιαλδημοκρατικό ΠΑΣΟΚ. Ένα ταμπού έσπασε τότε. Το επόμενο ταμπού έσπασε ο τότε αρχηγός της Νέας Δημοκρατίας Αντώνης Σαμαράς, συχνά με ξενοφοβική και εθνικιστική ρητορική και ο ίδιος, όταν άνοιξε την πόρτα της συντηρητικής παράταξης στους ακροδεξιούς του ΛΑΟΣ. Από τότε έχουν ανεβεί στην κομματική ιεραρχία και συγκροτούν υπολογίσιμο πόλο στο εσωτερικό της.

Μετά το 2010, με την οικονομική κρίση, την επιβολή προγράμματος αυστηρής λιτότητας και τη βίαιη φτωχοποίηση μεγάλων ομάδων, η Ακροδεξιά εκλογικά κινείται σταθερά πάνω από το 10% με αποκορύφωμα τις εκλογές 2012 που έφτασε το 18,9%. Η συμμετοχή του ΛΑΟΣ σε συμμαχική κυβέρνηση που εφάρμοσε το Μνημόνιο για τη δημοσιονομική προσαρμογή αναίρεσε γρήγορα τον «αντισυστημικό» χαρα-

κτήρα του κόμματος και το κατέστησε πολιτικά ανενεργό. Βασικά στελέχη του με ανοιχτά ακροδεξιό λόγο μεταπήδησαν και ανελίχθηκαν στη Νέα Δημοκρατία ενώ το κενό που δημιουργήσε η αποδυνάμωση του ΛΑΟΣ διευκόλυνε την ραγδαία άνοδο της νεοναζιστικής και βίαιης Χρυσής Αυγής. Η ρατσιστική βία στο δρόμο έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις.³ Η Χρυσή Αυγή εκλέχτηκε επανειλημμένα στη Βουλή μέχρι να αρχίσει (με μεγάλη καθυστέρηση) η ποινική διερεύνηση για εγκληματικές πράξεις, δολοφονίες και άλλα κακούργηματα. Η καταδίκη της ηγετικής της ομάδας ως εγκληματικής οργάνωσης και η φυλάκισή της ήρθε τον Οκτώβριο 2020. Είχε όμως ήδη χάσει την εκλογική της δύναμη και έμεινε εκτός κοινοβουλίου το 2019. Στη βουλή μπήκε ένα νέο κόμμα, η Ελληνική Λύση, με εθνικιστική, συνωμοσιολογική και ξενοφοβική ρητορική αλλά χωρίς βίαιο χαρακτήρα.

Η συνολική εκλογική δύναμη της Ακροδεξιάς το 2019 μοιάζει να κάμπτεται και αποτυπώνεται στο 6,6%. Η πραγματική βία της Ακροδεξιάς και λαϊκιστικής Δεξιάς είναι όμως σημαντικά μεγαλύτερη από όση αποτυπώνεται εκλογικά. Η υπερψήφιση της Νέας Δημοκρατίας ενόψει κυβερνητικής εξουσίας το 2019 πιθανότατα δε συνιστά μόνιμη εγκατάλειψη της Ακροδεξιάς από πρώην ψηφοφόρους της. Αυτό εξηγεί εν μέρει την σκληρή κυβερνητική ρητορική σε θέματα όπως το προσφυγικό. Η πολιτική και εκλογική εκπροσώπηση της λαϊκιστικής και Άκρας Δεξιάς δεν είναι δεδομένη, είναι υπό διεκδίκηση. Μέσα από αυτό το πρίσμα καλούμαστε να δούμε τη στάση αυτού του χώρου στην πανδημία.

ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ: Ο ΔΕΞΙΟΣ ΛΑΪΚΙΣΜΟΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ

Φτώχεια, ανεργία, πίεση των μεσαίων και χαμηλών στρωμάτων, απονομιμοποίηση των θεσμών διαμορφώνουν το κοινωνικό πλαίσιο της τελευταίας δεκαετίας. Μέσα σε αυτό αναδείχθηκαν τα θέματα στην ατζέντα της λαϊκιστικής Δεξιάς και Ακροδεξιάς. Το πιο πρόσφατο ήταν η Συμφωνία των Πρεσπών ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βόρεια Μακεδονία, ζήτημα που ενεργοποίησε τον παραδοσιακά ισχυρό εθνικισμό, ειδικά στη Βόρεια Ελλάδα. Με συλλαλητήρια και εκδηλώσεις διαμαρτυρίας, κάποτε βίαιες, επιχειρήθηκε να αποτραπεί η υπογραφή της Συμφωνίας που προώθησε η κυβέρνηση του ΣΥΡΙΖΑ. Οι Ανεξάρτητοι Έλληνες, κόμμα της λαϊκιστικής Δεξιάς που μετείχαν στην κυβέρνηση αποχώρησαν. Συντηρητικοί και σοσιαλιστές αντιτάχθηκαν στη Συμφωνία, σε αντίθεση με την προηγούμενη θέση τους για επίλυση της διαφοράς με τη γειτονική χώρα μέσα από αμοιβαίες υποχωρήσεις. Το θέμα όμως σύντομα υποχώρησε στο δημόσιο ενδιαφέρον και η σημερινή κυβέρνηση εφαρμόζει κανονικά τη Συμφωνία.

Πάγιο θέμα επίσης είναι το προσφυγικό, θέμα υψηλής έντασης για την Ελλάδα και τις τοπικές κοινωνίες, κυρίως των νησιών του Αιγαίου, μετά το μεγάλο προσφυγικό ρεύμα του 2015. Έχει ιδιαίτερη σημασία ότι σε τοπικό επίπεδο αλλά κάποτε και σε

² Ενδεικτικά, σε έρευνα της Prorata το 65 % ισχυρίζεται ότι η κυβέρνηση δεν έκανε ότι ήταν δυνατό για την αποτροπή του δεύτερου lockdown, ενώ η πλειοψηφία των ερωτώμενων εκτιμάει ότι η κυβέρνηση δεν έχει λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία εργαζομένων και επιχειρήσεων, <https://prorata.gr/2020/12/02/sfigmos-noemvrioy-2020/>. Σε έρευνα της ίδιας εταιρίας τον Σεπτέμβριο, το 60% αξιολογεί αρνητικά τον τρόπο με τον οποίο επέλεξε η κυβέρνηση να ανοίξει ο τουρισμός και το 66% αξιολογεί επίσης αρνητικά τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα ΜΜΜ, <https://prorata.gr/2020/09/17/i-ellada-stin-epoxi-koronoiou-i-rempti-ereyna-2/>. Επίσης, σε δημοσκόπηση της Alco το 54% δηλώνει μη ικανοποιημένο από τους κυβερνητικούς χειρισμούς, έναντι 40% που έχει αντίθετη άποψη, <https://www.libre.gr/dimoskopisi-alco-gia-to-open-dieyryntai-i-dy/>.

³ Σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, σημειώνονταν εκατοντάδες σωματικές επιθέσεις κατά αλλοδαπών, κυρίως βαριές και απλές σωματικές βλάβες συνδυσασόμενες με απειλές, εξύβριση και φθορά ξένης περιουσίας. Πηγή www.rvn.org.

κεντρικό, μέρος μιας σκληρής ξενοφοβικής ρητορικής εκπορευόταν και από παράγοντες της τοπικής αυτοδιοίκησης, στελέχη μεγαλύτερων κομμάτων (κυρίως της Νέας Δημοκρατίας στην αντιπολίτευση), δημοσιογράφους και εκπροσώπους της Εκκλησίας. Αποτέλεσμα ήταν η σταδιακή κανονικοποίηση αυτού του λόγου και η μεγάλη διάχυσή του. Κυκλοφορούσαν πολλές θεωρίες συνωμοσίας και fake news: αντικατάσταση του χριστιανικού πληθυσμού, ΜΚΟ που προωθούσαν σχέδιο αλλοίωσης του πληθυσμού, τεράστια επιδόματα στέγασης σε πρόσφυγες ενώ οι Έλληνες χάνουν τα σπίτια τους, βεβηλώσεις εκκλησιών, προσφυγική εγκληματικότητα. Η ρητορική μίσους συνδύαζε ακραίο ρατσισμό, ισλαμοφοβία, αντισημιτισμό και (ιδίως όταν το προσφυγικό διαχειριζόταν η προηγούμενη αριστερή κυβέρνηση) σκληρή αντικομμουνιστική ρητορική.

ΑΠΟ ΜΑΧΗΤΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΜΑΧΗΤΕΣ ΤΗΣ ΜΑΣΚΑΣ: Η ΝΕΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΚΡΟΔΕΞΙΑΣ

Οι λαϊκιστές της Δεξιάς επενδύουν επικοινωνιακό κεφάλαιο στο ζήτημα της πανδημίας. Αυτό εν μέρει εξηγείται από το κενό που άφησε στο δημόσιο ενδιαφέρον η υποχώρηση του προσφυγικού. Έχουμε δηλαδή μια μετατόπιση της ατζέντας: η υγειονομική κρίση αποτελεί ευκαιρία για νέες ασκήσεις ακροδεξιάς «αντισυστημικότητας». Έχουν κοινό υπέδαφος με τις προηγούμενες. Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, στις σελίδες των κινήσεων κατά της χρήσης μάσκα στην πρώτη φάση της πανδημίας και ιδίως τον Σεπτέμβριο με το άνοιγμα των σχολείων βρίσκουμε ένα σχετικά σταθερό «αξιακό πλαίσιο»: αμφισβήτηση των επίσημων στοιχείων, άρνηση μάσκα και εμβολίου, εχθρότητα απέναντι στα συστημικά ΜΜΕ, αντισημιτικές θεωρίες συνωμοσίας («Ο George Soros σήμερα πλουτίζει από το εμβόλιο όπως παλιότερα πλούτιζε από την μετακίνηση μεταναστών στην Ελλάδα»), ξενοφοβία, καχυποψία απέναντι στις αρχές και τους θεσμούς.

Σε κάποιες περιπτώσεις συνδέθηκε στον δημόσιο λόγο ο κορωνοϊός ευθέως με την φυλετική καταγωγή και το μεταναστευτικό/ προσφυγικό υπόβαθρο. Υπήρξαν δημοσιεύματα για αφίξεις προσφύγων φορέων του ιού από τα τουρκικά παράλια: «Η Τουρκία σπρώχνει μετανάστες-φορείς του Covid-19 να περάσουν στην Ελλάδα, πιστεύουν αξιωματούχοι».⁴ Τα δημοσιεύματα αυτά αναπαρήγαγαν μεμονωμένοι κυβερνητικοί αξιωματούχοι και στρατιωτικές πηγές, αλλά η κυβέρνηση κράτησε αποστάσεις από τέτοιες πληροφορίες. Πολλά ΜΜΕ ωστόσο συνέδεσαν ευθέως το προσφυγικό ζήτημα και την ένταση του Μαρτίου μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας⁵ με

τον κορωνοϊό. Σε δημοσιεύματα εφημερίδων της λαϊκιστικής Δεξιάς γραφόταν «Αλλοδαποί από το κέντρο της Αθήνας τα μισά κρούσματα σε Ευαγγελισμό και Σωτηρία».⁶ Επιχειρήθηκε έτσι να δοθεί στην πανδημία ευθέως ρατσιστικό πρόσημο με παρουσίαση προσφύγων και μεταναστών συλλογικά ως φορέων του ιού. Επιπλέον, κάποιες ομάδες πολιτών κατά των μέτρων περιορισμού της κυκλοφορίας συσχετίζουν τα μέτρα αυτά με τις κατασκευές νέων εγκαταστάσεων φιλοξενίας προσφύγων («μας κλείνουν μέσα για να φτιάξουν ανενόχλητοι καμψ»).

Έγιναν τον Σεπτέμβριο του 2020 σε αρκετές πόλεις της χώρας συγκεντρώσεις με αιχμή τη μάσκα στα σχολεία. Η συμμετοχή ήταν μικρή. Η συνθηματολογία επικεντρωνόταν στην άσκηση δικαιωμάτων, την ελευθερία, την ατομική αυτοδιάθεση, την προστασία των παιδιών, την γονεϊκή ευθύνη. Έχει ενδιαφέρον ένα περιστατικό στα Χανιά. Τον Σεπτέμβριο την πρώτη μέρα της σχολικής χρονιάς, πατέρας μαθητή χτύπησε καθηγητή όταν εκείνος απαγόρευσε την είσοδο του παιδιού στο σχολείο χωρίς μάσκα. Το δικαστήριο του επέβαλε ποινή φυλάκισης 14 μηνών με τριετή αναστολή. Λίγες ημέρες μετά, ο ίδιος με Ελληνική σημαία ηγείτο πορείας κατά των μέτρων και του lockdown 150 περίπου αρνητών της μάσκα και της πανδημίας.

Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΩΝ «ΜΑΣΚΟΜΑΧΩΝ»: Ο ΙΟΣ ΕΞΑΠΛΩΝΕΤΑΙ, ΟΙ ΜΑΣΚΕΣ ΠΕΦΤΟΥΝ

Η υποχρεωτική μάσκα παρουσιάζεται σαν μέσο καταπίεσης, κοινωνικού ελέγχου και μαζοποίησης που εγκυμονεί περισσότερους κινδύνους για την υγεία από όσους αποτρέπει. Το ίδιο συμβαίνει και με το εμβόλιο: «Για όλα φταίει η παγκοσμιοποίηση, αόρατες δυνάμεις που συντονίζονται με σκοπό τον απόλυτο έλεγχο πάνω μας». Οι θέσεις αυτές φτάνουν σε ακραία αντιεπιστημονικά σημεία («Με τον εμβολιασμό θα μας φυτέψουν «τσιπάκια» με τον 666.»). Στα προφίλ υποστηρικτών των ομάδων αυτών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης θα βρει κανείς επίσης συχνά ρητορική με στίγμα ισλαμοφοβικό και ξενοφοβικό. Συνυπάρχουν κείμενα για την «Τουρκική επεκτατικότητα και την Ελληνική υποχωρητικότητα και ηττοπάθεια» με τον λόγο κατά των μασκών. Η αντίθεση στη μάσκα συνδέεται με ισχυρά ταυτοτικά αντανακλαστικά: νοσταλγία προς ένα παρελθόν ελευθερίας και σεβασμού στην παράδοση, λόγος ακραία κινδυνολογικός απέναντι στο μέλλον «που μας ετοιμάζουν». Στην πιο ακραία εκδοχή αυτής της ρητορικής θα βρούμε φασιστικές διατυπώσεις για «προδότες πολιτικούς», ενώ εμφανίζονται και αναφορές στη Λέσχη Μπίλντερμπεργκ και την «καθυπόταξη στην παγκοσμιοποίηση». Κάποιοι αρνητές της μάσκα την αποκαλούν φίμωτρο αλλά κάποτε και μπούρκα, ευθεία παραπομπή σε ισλαμοφοβικά και ξενοφοβικά αισθήματα. Στα περισσότερα συλλαλητήρια οι συγκεντρωμένοι κρατούσαν Ελληνικές σημαίες, ενώ συμμετείχαν και ρασοφόροι.

⁴ Η Καθημερινή, 11/4/2020, <https://www.kathimerini.gr/politics/1073483/metanastes-me-koronoio-proothei-i-agkyra-stin-ellada/>

⁵ Τον Μάρτιο 2020, με την άφιξη μεγάλου αριθμού προσφύγων στα χερσαία σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας στον Έβρο, υπήρξε μεγάλη κλιμάκωση έντασης ανάμεσα στις δυο χώρες. Επιχειρήθηκε μαζική είσοδος προσφύγων, απωθήθηκαν από τον στρατό, η Ελλάδα έκλεισε τα σύνορα και ανέστειλε συνολικά την κατάθεση αιτημάτων ασύλου. Γενικότερα αυξήθηκε η στρατιωτική παρουσία στην περιοχή. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στήριξε την Ελληνική θέση με συμβολική επίσκεψη στα σύνορα υψηλόβαθμων αξιωματούχων. Η ένταση στην περιοχή αποκλιμακώθηκε μετά από 20 ημέρες αλλά τους επόμενους μήνες και μέχρι τη στιγμή που γράφεται το κείμενο οι σχέσεις των δύο χωρών εξακολουθούν να είναι τεταμένες.

⁶ Πρώτο Θέμα, 11/9/2020, www.protothema.gr/greece/article/1043546/allodapoi-apo-to-kedro-tis-athinas-ta-misa-krousmata-se-euaggelismo-kai-sotiria/?fbclid=IwAR0VPVUszxBIHJH9k23VCPdVWhQpL5vAx60PglG4UcH74MDibcAx0LN~8_oE

Ενδιαφέρον είναι πως ο λόγος των λαϊκιστών της Δεξιάς δα-νειζεται ή οικειοποιείται όρους δημοκρατικής «αντιφασιστικής δράσης». Υπάρχουν αναφορές με θεματική που αναλογεί σε αριστερούς υποστηρικτές του κράτους πρόνοιας. Καταγγέλλεται η ευνοϊκή προς μεγάλα οικονομικά συμφέροντα κυβερνητική πολιτική, η επιλεκτικότητα στην επιβολή μέτρων αποστασιοποίησης, το ασφυκτικό πλαίσιο στην εστίαση και άλλους επαγγελματικούς κλάδους με παράλληλη ανοχή σε μεγάλες εταιρίες και μαζικούς εργασιακούς χώρους, η απροθυμία ενίσχυσης των μέσων μεταφοράς και των δημόσιων νοσοκομείων. «Λαέ των Χανίων! Δημοκρατικοί συμπολίτες [...] Η τρομοκρατία και η φασιστικοποίηση δεν θα περάσουν! Όλοι και όλες βάζουμε τη Δημοκρατία, τις λαϊκές ελευθερίες, τους ανθρώπους πάνω από πολιτικές ιστρίγκες και συμφέροντα των πολυεθνικών των φαρμάκων. Όχι!!! Δεν θα αφήσουμε τους εμπόρους των Λαών, με πρόσχημα σήμερα τον κόβιντ, αύριο άλλον ιό, μεθαύριο οποιαδήποτε άλλη τρομοκρατική τους αφορμή, να μετατρέψουν την πατρίδα μας, τα Χανιά, την Κρήτη, την Ελλάδα, τον κόσμο όλο σε μίαν απέραντη νέα Σπιναλόγκα μιας γενιάς απόλυτα ελεγχόμενων, απόλυτα ανελεύθερων ρομποτοποιημένων μετανθρώπων οργουελικού τύπου!»⁷

Χαρακτηριστικό επίσης μέσο είναι η επίκληση υπαρκτών προβλημάτων στην τήρηση και δημοσιοποίηση υγειονομικών δεδομένων με σκοπό την συνολική αμφισβήτηση των μέτρων: «Τα επιβάλλουν με ωμότατα φασιστική διαδικασία και νοοτροπία. Με καμία παράθεση -έστω για το θεαθήναι- στοιχείων νοσογώντων και συγκριτικών με άλλες περιοχές δεδομένων, μόνο με την κατάπυστη, αναφερόμενη αόριστα σαν πρόφαση, χωρίς κανένα απολύτως στοιχείο της, ειρήνη της εθνικής επιτροπής δημόσιας υγείας έναντι του Covid-19!!!»⁸

Η ρητορική αυτή είναι ελκυστική στους ηττημένους της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης γιατί φέρει ισχυρό αντισυστημικό στίγμα, επικαλείται την ελεύθερη κριτική σκέψη, αμφισβητεί την αλήθεια που επιβάλλεται κεντρικά. Αφορά σημαντικό μέρος του πληθυσμού, αυτό που συχνά δεν ανιχνεύεται σε έρευνες και δεν συγκροτεί σχέσεις αντιπροσωπευσης με παραδοσιακούς πολιτικούς σχηματισμούς, κάποτε μάλιστα διαχέεται οριζόντια και διαπερνά κοινωνικούς και πολιτικούς χώρους. Σύμμαχος αυτής της ρητορικής είναι τόσο η ασυνέπεια αξιωματούχων που δεν τηρούν οι ίδιοι τα μέτρα αποστασιοποίησης όσο και η αφ' υψηλού απαξίωση όσων διατυπώνουν επιφυλάξεις.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΦΟΡΕΙΣ ΣΕ ΑΝΤΙΕΜΒΟΛΙΑΣΤΙΚΗ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ

Ένας από τους πρώτους που επίδιξαν να κερδοσκοπήσουν πολιτικά στο γήπεδο της πανδημίας ήταν ο κατάδικος για διεύθυνση εγκληματικής οργάνωσης, νεοναζιστής ευρωβου-

λευτής Πάννης Λαγός.⁹ Καλούσε σε κινητοποιήσεις έξω από σχολεία κάνοντας λόγο για αντίσταση κατά της τυραννίας της μάσκας. Μάλιστα σε συγκεκριμένες περιοχές με «παράδοση» αντίστοιχης κινητικότητας γύρω από σχολεία, υπήρξε ταχεία προσαρμογή της στρατηγικής παρέμβασης. Στον Γέρακα Αττικής, σε σχολείο όπου έγινε κατάληψη το 2018 για το Μακεδονικό, επιδιώχθηκε να γίνει το ίδιο το 2020 για τις μάσκες. Ομάδες κοντά στον Λαγό πρωτοστατούσαν και στις δυο περιπτώσεις. Γενικότερα, η Χρυσή Αυγή προσπάθησε αποστασιαστικά να πλησιάσει τον χώρο αυτόν αλλά δεν τα κατάφερε γιατί η πίεση της επικείμενης δικαστικής απόφασης ήταν καταλυτική πάνω της. Σε λίγες περιπτώσεις εμφανίστηκαν στελέχη της σε συγκεντρώσεις, ακόμη και ο υπόδικος τότε αρχηγός της Νίκος Μιχαλολιάκος μετείχε σε κινητοποίηση που είχε γίνει στην Αθήνα κατά μασκών, εμβολίων και μεταναστών.

Στη Θεσσαλονίκη ενεργό ρόλο έπαιξε ο ακροδεξιός δημοσιογράφος Ιωάννης Παπαζήσης. Μίλησε σε συγκέντρωση, όπου μεταξύ άλλων είπε ότι οι πολιτικοί είναι «σατανιστές και δολοφόνοι παιδιών και «με τη μάσκα σκοπεύουν να κάψουν τα πνευμόνια των παιδιών μας». Λόγος ακραίος αλλά όχι χωρίς απήχηση. Στις 22 Απριλίου 2020 απέτρεψε τους πολίτες από τον εμβολιασμό αν οι γιατροί δεν υπογράψουν βεβαίωση σύμφωνα με την οποία θα αποζημιώσουν άνευ δικαστικής απόφασης τον εμβολιαζόμενο «εφόσον παρυσιάσει οποιαδήποτε ψυχολογική ή φυσική ζημιά». Η ανάρτηση με την υπεύθυνη δήλωση έφτασε στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης σε αρκετές χιλιάδες κοινοποιήσεις.¹⁰

Το νεοσύστατο κίνημα ΤΟΛΜΑ (Τώρα Όλοι Μαζί) τοποθετείται αρνητικά για τις μάσκες και το εμβόλιο. Ο ιδρυτής του είχε προηγούμενη διαδρομή στον Δεξιό λαϊκισμό και την ακραία ρητορική (υποψήφιος με το ΛΑΟΣ, μιλούσε υπέρ της θανατικής ποινής, κατά της Νέας Τάξης πραγμάτων, κατά της «προδοτικής» Συμφωνίας των Πρεσπών) και χαιρέτιζε την οργάνωση Ενωμένοι Μακεδόνες για τον αγώνα τους κατά της μάσκας. Θυμίζεται ότι οι Ενωμένοι Μακεδόνες είναι μια ομάδα ρατσιστική και εθνικιστική που πρωτοστατούσε την περίοδο των συλλαλητηρίων κατά της Συμφωνίας των Πρεσπών ενώ είχαν διοργανώσει και ρατσιστικό μπάρμπεκιου με χοιρινό κρέας και αλκοόλ έξω από το κέντρο φιλοξενίας προσφύγων στα Διαβατά Θεσσαλονίκης. Εξάλλου, ο Β' Αντιπρόεδρος του ΤΟΛΜΑ αναπτύσσει ακραία εθνικιστική και ξενοφοβική ρητορική, μιλά για «πορνοκάναλα» που τρομοκρατούν για την αρρώστια, απαξιώνει τους διεθνείς επιστημονικούς οργανισμούς.

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΒΕΛΟΠΟΥΛΟΣ: ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΗΣ ΜΑΣΚΑΣ

Το μόνο κοινοβουλευτικό κόμμα που υιοθετεί ευθέως θεωρίες συνωμοσίας είναι η Ελληνική Λύση του Κυριάκου Βελό-

⁷ Ακροδεξιά προπαγάνδα με «κλεμμένη» φρασεολογία, Μάριος Διονέλλης, Εφημερίδα των Συντακτών, 23/9/2020, https://www.efsyn.gr/efkriti/koinonia/260982_akrodehia-propaganda-me-klemmeni-fraseologia

⁸ ό.π.

⁹ Τον Ιούλιο 2019 ο Λαγός, ηγετικό στέλεχος της Χρυσής Αυγής με εμπλοκή σε πολλές εγκληματικές πράξεις, ανακοίνωσε την αποχώρησή του με άλλα στελέχη. Παρέμεινε ευρωβουλευτής και ίδρυσε νέο φορέα με το όνομα ΕΛΑΣΥΝ, Εθνική Λαϊκή Συνείδηση. Εκκρεμεί η άρση της ασυλίας του από την Ευρωβουλή.

¹⁰ Στις πλατείες των μασκομάχων, Πάννης Παπαδόπουλος, Η Καθημερινή, 13/9/2020, <https://www.kathimerini.gr/society/561076879/stis-plateies-ton-maskomachon/>

πουλου.¹¹ Ο λόγος του συμπυκνώνει και καταδεικνύει υποδειγματικά τα βασικά χαρακτηριστικά του αντιεμβολιαστικού συνωμοσιολογικού δεξιού λαϊκισμού. Ο Βελόπουλος γνωρίζει πώς να σχηματοποιεί τις βασικές του θέσεις σε φράσεις που μπορούν εύκολα να αναπαραχθούν. Είπε σε ομιλία στη Βουλή στις 10 Δεκεμβρίου 2020: «Προτιμώ να είμαι ψεκασμένος. Μπολιασμένος δεν θέλω να είμαι. Μπολιασμένος με τον κάθε Χασάν, που ήθελε ο πρωθυπουργός μας». Αυτοπροσδιοριζόμενος ως «ψεκασμένος» διεκδικεί να εκπροσωπήσει όλους όσοι απαξιώνονται ως «ψεκασμένοι ανορθολογιστές».

Συνδέει επίσης ευθέως τη στάση του στην πανδημία με το μεταναστευτικό δημιουργώντας πολλαπλές ταυτίσεις με το κοινό του. Μπόλιασμα είναι ο εμβολιασμός, είναι και η ανάμιξη των φυλών ως διαρκής απειλή που ο Βελόπουλος σχηματοποιεί στο πρόσωπο του «Χασάν», για να αποκτήσει η απειλή όνομα και πρόσωπο, να αποκτήσει ενσώματη αναπαράσταση. Ο Βελόπουλος διεκδικεί με τον λόγο του να εκπροσωπήσει όποιον δεν θέλει να είναι ο «κάθε Χασάν», που «μπολιασμένος» από το εμβόλιο και τον «επικίνδυνο άγνωστο» απειλεί να μεταφέρει τις δικές του «αρρώστιες», τα δικά του «μικρόβια» στο σώμα του Έλληνα.¹² Είπε στην ίδια ομιλία: «Τον δικό μου πατέρα πειραματόζωο δεν θα τον κάνω ποτέ, το δικό μου σώμα μπορώ να το κάνω ό,τι θέλω, αλλά το σώμα του φίλου μου, του θείου μου, του πολίτη, του Έλληνα, δεν θα το κάνω πειραματόζωο». Έτσι το καθαρό Ελληνικό σώμα δεν πρέπει να μολυνθεί, να κινδυνεύσει, να πειραματιστούμε πάνω του, είτε αυτό αφορά τον εμβολιασμό με «άγνωστες ουσίες» είτε τη συνύπαρξη με ξένους. Λόγος καθαρά ρατσιστικός, δημιουργεί συνειρμούς ανάμεσα στον εμβολιασμό και τη «μόλυνση του εθνικού σώματος».

Ο λόγος αυτός επιδιώκει να αποδομήσει την επιστημονική προσπάθεια ενεργοποιώντας μια διαρκή αμφισβήτηση: τίποτα δεν είναι αυτό που φαίνεται ότι είναι, όλα γίνονται εν κρυπτώ με μόνο κίνητρο το κέρδος των μεγάλων εταιριών. Οι επιστήμονες χρηματίζονται («Όλοι αυτοί οι ειδικοί έχουν πάρει πολλά λεφτά. Ποσά 500 – 700 χιλ. ευρώ από δήθεν ερευνητικά προγράμματα», είπε) κάποιοι μάλιστα συνδυάζουν πολλά δεινά, ύποπτες χρηματοδοτήσεις, υπηρεσίες σε μετανάστες και ανάμιξη σε ύποπτες ΜΚΟ: «Η Λινού¹³ είναι στέλεχος, αν όχι η ίδια ιδρύτρια, της Πρόληψης. Μιας ΜΚΟ για λαθρομετανάστες. Συμπτωματικά έμμεσα ή άμεσα ρουφάνε χρήματα και βγαίνουν στα κανάλια για να μας λένε πόσο επικίνδυνος είναι ο κορωνοϊός και να μας κλείσουν στα σπίτια. Τι δουλειά έχει η κυρία Λινού που έχει ΜΚΟ;»

¹¹ Τηλεοπτικό προϊόν ο ίδιος ο Βελόπουλος, εκλέχτηκε βουλευτής με τον ΛΑΟΣ και το 2016 ίδρυσε δικό του κόμμα με πολλές αναλογίες με το ΛΑΟΣ. Η πολιτική του εκστρατεία είναι σχεδόν αμιγώς τηλεοπτική: με άδηλους πόρους εξασφάλισε άπλετο τηλεοπτικό χρόνο σε περιφερειακά κυρίως κανάλια αναμιγνύοντας τηλεπωλήσεις (κηραλοιφές, μαντζούνια, μέχρι και υποτιθέμενες «χειρόγραφες επιστολές του Ιησού») με συνωμοσιολογία και fake news. Ακολουθεί πλήρως τις θέσεις Πούτιν σε θέματα γεωπολιτικής και αποτελεί δείγμα ακραίας συνωμοσιολογικής ερμηνείας των πραγμάτων.

¹² Για την αντι-επιστημονική και αντι-εμβολιαστική ρητορική Βελόπουλου, Σίμος Ανδρονίδης, 22/12/2020, <https://www.paratiritis-news.gr/article/232769/Gia-tin-anti-epistimoniki-kai-anti-emboliastiki-ritoriki-Belopoulou>

¹³ Καθηγήτρια Ιατρικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Πρόεδρος του Ινστιτούτου Προληπτικής, Περιβαλλοντολογικής και Εργασιακής Ιατρικής Prolepsis

Ο Βελόπουλος τάχθηκε εξ αρχής απέναντι στη μάσκα: «Εγώ στο παιδί μου δεν θα έβαζα μάσκα, το λέω ξεκάθαρα. Αυτή είναι η άποψή μου. Πώς θα πείσεις ένα παιδί 7-8 ετών να φοράει τόσες ώρες τη μάσκα; Εγώ ζήτησα τις μελέτες. Δεν έχω ξανακούσει για ασυμπτωματική ασθένεια. Δεν είμαι εδώ για να αμφισβητήσω την πανδημία. Αμφισβητώ τη μάσκα. Οι δηλώσεις Τσιόδρα και Σύψα¹⁴ είναι αντιφατικές. Λένε ψέματα. Κοροϊδεύουν τον κόσμο. Πριν τρεις μήνες λέγανε ότι οι μάσκες είναι επικίνδυνες. Έχουν πάρει 2,5 εκατομμύρια ευρώ».¹⁵

Ήταν πάντως απερίφραστη και άμεση η καταδίκη αυτών των θέσεων από όλα τα άλλα κοινοβουλευτικά κόμματα. Επίσης, η προσωπικότητα του Βελόπουλου δεν έχει εκείνα τα χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν να τον αναδείξουν σε σταθερό πόλο συσπείρωσης όσων συμερίζονται παρόμοιες απόψεις.

ΚΟΡΩΝΟΪΟΣ, ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ: ΤΙ ΔΕΙΧΝΟΥΝ ΟΙ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΟΙΝΗΣ ΓΝΩΜΗΣ

Η διαπίστωση ότι η αυτοτοποθέτηση ενός ατόμου στο δεξιό άκρο του πολιτικού φάσματος συσχετίζεται σημαντικά με την πιθανότητα να συμερίζεται «θεωρίες συνωμοσίας» επιβεβαιώνεται και σε σχέση με τον κορωνοϊό. Με έρευνα της Prorata τον Απρίλιο 2020,¹⁶ όσοι αυτοτοποθετούνται στον πολύ δεξιό ως ακροδεξιό χώρο (9-10 στην κλίμακα πολιτικής αυτοτοποθέτησης στον άξονα Αριστερά 0 – Δεξιά 10) συμερίζονται κατά 64% την πεποίθηση πως ο κορωνοϊός κατασκευάστηκε σε εργαστήρια, χωρίς αυτό να σημαίνει πως η θεωρία αυτή δε βρίσκει υποστηρικτές αλλού (28% σε όσους αυτοπροσδιορίζονται στα αριστερά και 45% σε όσους τοποθετούνται στο κέντρο). Στο ζήτημα της υποχρεωτικής χρήσης μάσκας στα σχολεία, επίσης υπάρχει σαφής συσχέτιση με την πολιτική τοποθέτηση καθώς παρατηρείται μια οριζόντια άρνηση της μάσκας περίπου στο 20% του δείγματος ανεξαρτήτως πολιτικής τοποθέτησης αλλά το ποσοστό γίνεται 34% στην ακροδεξιά (Prorata, Σεπτέμβριος 2020).

Όσοι αυτοτοποθετούνται στο δεξιό άκρο του πολιτικού φάσματος τείνουν να υποβαθμίζουν την ευθύνη του κλήρου για την τήρηση των μέτρων σε χώρους λατρείας, όπως οι εκκλησίες, αλλά και να πιστεύουν με μεγαλύτερη ένταση ότι τα μέτρα τηρούνται σε αυτούς τους χώρους. Συγκεκριμένα, όσοι αυτοτοποθετούνται στην Αριστερά, δηλώνουν ότι την κύρια ευθύνη για την τήρηση των μέτρων στους ναούς φέρουν ο κλήρος (37%) και η κυβέρνηση (41%), ενώ καθώς μετακινούμαστε στην Δεξιά και Ακροδεξιά η επίρριψη ευθύνης στους ιερείς για μη τήρηση μέτρων μειώνεται πολύ (23%) ενώ πολλοί πιστεύουν ότι στις εκκλησίες τηρούνται κανονικά τα μέτρα (29%). Παράλληλα, η πιθανότητα να πιστεύει κανείς ότι τα μέτρα προστασίας δεν πρέπει να εφαρμόζονται στους ορθόδοξους ναούς αυξάνεται σημαντικά μεταξύ όσων αυτο-

¹⁴ Καθηγητές Παθολογίας - Λοιμωξιολογίας στην Ιατρική Σχολή Αθηνών. Ο Σωτήρης Τσιόδρας είναι επικεφαλής της ομάδας για την αντιμετώπιση της επιδημίας του κορωνοϊού στην χώρα.

¹⁵ https://www.ethnos.gr/politiki/123304_belopoylos-sto-diko-moy-paidi-den-tha-ebaza-mask-a-sto-sholeio

¹⁶ <https://prorata.gr/2020/04/26/i-ellada-stin-epoxi-koroniou-i-tritireyna/>

τοποθετούνται Ακροδεξιά του πολιτικού φάσματος και φτάνει στο 30% (Prorata, Απρίλιος 2020).

Αναφορικά τέλος με την προοπτική εμβολιασμού, ένα υψηλό ποσοστό που κυμαίνεται γύρω στο 30% της κοινής γνώμης δηλώνει πως δεν θα έκανε το εμβόλιο κατά του Covid-19, ενώ η πλειοψηφία δηλώνει πως θα το έκανε. Σε δημοσκόπηση της Metron Analysis, 50% των ανθρώπων που αυτοπροσδιορίζονται ως «Αριστεροί» δηλώνουν πως δεν θα κάνουν το εμβόλιο, ενώ το ποσοστό πέφτει στο 31% στους «Κεντροαριστερούς». Στο 36% των «Κεντρώων» λένε «όχι» με το ποσοστό να μειώνεται στο 25% στους «Κεντροδεξιούς», ενώ όσοι προσδιορίζονται ως «Δεξιοί» λένε όχι κατά 49%.¹⁷

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΔΕΞΙΟΥ ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ

Την άνοιξη σε συγκεντρώσεις κατά της μάσκας και των μέτρων συμμετείχαν Ορθόδοξοι ιερείς και καλόγεροι. Σε κάποιες περιπτώσεις καταγγελλόταν μάλιστα ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Ιερώνυμος επειδή δεν τάχθηκε ανοιχτά κατά της υποχρεωτικής χρήσης μάσκας στις εκκλησίες και στα σχολεία και επειδή φορώντας ο ίδιος μάσκα έθετε σε αμφισβήτηση την πίστη.

Η Ελλαδική Εκκλησία βρέθηκε στο μάτι του κυκλώνα με τη στάση της στα μέτρα κατά της πανδημίας. Ακόμα και όταν δεχόταν σφοδρή κριτική για την απροθυμία ή και άρνηση πολλών ιεραρχών, δεν τα στήριξε ενεργά. Ακολούθησε μια αργή και με παλινδρομήσεις πορεία από την άρνηση στην αποδοχή των μέτρων. Παράλληλα όμως είχαμε ελλιπή τήρησή τους ή ευθεία παραβίαση σε πάρα πολλές περιπτώσεις.

Στο εσωτερικό της Εκκλησίας υπήρξαν διαφορετικές φωνές. Κάποιες πιο συνετές (αλλά όχι αρκετά αποφασιστικές) όπως του Αρχιεπισκόπου που καλούσε τους πιστούς να επιδείξουν „πνεύμα ευθύνης“ και να εφαρμόζουν τις συστάσεις του υπουργείου Υγείας. Κάποιοι άλλοι κινήθηκαν αντίθετα και τροφοδότησαν το κλίμα μη τήρησης των μέτρων προστασίας. Τον Δεκέμβριο ακόμα, με χιλιάδες νεκρούς, ο μητροπολίτης Κέρκυρας κήρυξε την Εκκλησία «υπό διωγμό» και ανακοίνωσε ότι ενόψει κλειστών ναών τα Χριστούγεννα οι σημαίες στις εκκλησίες θα κυματίζουν μεσίστιες. Παρομοίασε μάλιστα την κατάσταση με καθεστώς όπως η... κομμουνιστική Αλβανία. Παράλληλα, κατέθεσε αίτημα να επιτραπεί στους Κερκυραίους να προσκυνήσουν το ιερό σκίνωμα του Αγίου Σπυριδώνα. Ο Μητροπολίτης Ξάνθης ανακοίνωσε ότι θα ανοίξει τις εκκλησίες της περιοχής παρά την απαγόρευση. «Το Σώμα και το Αίμα του Χριστού είναι το μόνο που μας θωρακίζει από τον κορωνοϊό αλλά και από οποιαδήποτε άλλη ασθένεια», δήλωσε.

Συνολικά, παρά τις εξαιρέσεις, η στάση της Εκκλησίας ήταν πολύ αρνητική στο θέμα της θείας κοινωνίας. Στους περισσότερους ναούς συνέχισαν να μεταλαμβάνουν κανονικά, δεκάδες ή και εκατοντάδες άνθρωποι με το ίδιο σκεύος. Η Ιερά

Σύνοδος επέμεινε ότι η θεία κοινωνία «ασφαλώς και δεν μπορεί να γίνει αιτία μετάδοσης ασθενειών» και ότι αποτελεί «τρανή φανέρωση της αγάπης». Προβληματική ήταν όμως και η αμφιθυμία των αρχών και η απροθυμία της κυβέρνησης να επιβάλει μέτρα στους ναούς. Αυτό οδήγησε σε καθυστερήσεις και επέτρεψε συγκεντρώσεις πιστών με τη συμμετοχή κρατικών αξιωματούχων ακόμα και τον Οκτώβριο στη Θεσσαλονίκη, στη γιορτή του πολιούχου Αγίου Δημητρίου, και ενώ η πόλη ήταν ήδη εξαιρετικά επιβαρυνμένη σε κρούσματα του ιού.

Η χειρότερη ωστόσο εξέλιξη ήταν η επιστροφή της Εκκλησίας σε πολύ σκληρή γραμμή σχετικά με τη γιορτή των Θεοφανείων και τον αγιασμό των υδάτων στις 6 Ιανουαρίου 2021. Ενώ η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι δεν θα γίνονταν δημόσιες θρησκευτικές τελετές, δηλαδή η θεία λειτουργία θα γινόταν χωρίς πιστούς, η Ιερά Σύνοδος (το ανώτατο όργανο της ιεραρχίας που αποτελείται από όλους τους Μητροπολίτες) αποφάσισε να μην πειθαρχήσει στα μέτρα: «Οι ναοί να παραμείνουν ανοικτοί για τη συμμετοχή των πιστών στη θεία λειτουργία». Υπήρξαν περιπτώσεις συνωστισμού ενώ σε κάποιες εκκλησίες τελέστηκαν τελετές αγιασμού σε δημόσιο χώρο και επιβλήθηκαν πρόστιμα σε ιερείς και πιστούς. Σε μια τουλάχιστον περίπτωση το πρόστιμο επιβλήθηκε σε Μητροπολίτη για δημόσια τέλεση αγιασμού παρότι ο ίδιος μάλιστα είχε ασθενήσει από Covid-19.

Δυστυχώς, ο παραδοσιακός φόβος μέρους του πολιτικού προσωπικού (αλλά και επιστημόνων, δημοσιογράφων και διανοητών της κοινής γνώμης) απέναντι στην «ιερή οργή» της Εκκλησίας παραμένει ισχυρός. Ακόμα και κάποιοι επιστήμονες, για να μη γίνουν δυσάρεστοι σε ιερείς και πιστούς, δεν έπαιρναν σαφή και κατηγορηματική θέση για τους κινδύνους που εγκυμονούν η μετάληψη από κοινό σκεύος και ο συγχρωτισμός στους ναούς. Είναι βέβαιο ότι ο συνδυασμός αυτός, η συσπείρωση και αυτοπαγίδευση της Εκκλησίας σε στείρα αντιδραστική θέση αφενός, η σκιαμαχία της Πολιτείας που δεν επέβαλε εξαρχής μια αυστηρή απαγόρευση συγχρωτισμού στους ναούς αφετέρου, εξέθεσε ανθρώπους σε κίνδυνο.

Ως αποτέλεσμα, εκφράστηκε μεγάλη δυσφορία εναντίον της Εκκλησίας (δημοσκοπήσεις έδειχναν ότι μόνο το 5% εμπιστευόταν την εκκλησία στη διαχείριση της πανδημίας «πολύ» ή «απολύτως» ενώ το 67% απάντησε ότι δεν την εμπιστεύεται καθόλου). Το φθινόπωρο υπήρξαν πολλά κρούσματα και θάνατοι ιερέων της Ελλαδικής Εκκλησίας, τραγική επιβεβαίωση της εσφαλμένης στάσης της. Η Εκκλησία αντιμετωπίζει τη μεγαλύτερη κρίση των τελευταίων δεκαετιών.

ΕΠΙΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Θα είναι κρίσιμοι οι επόμενοι μήνες. Από τη μια υπάρχει σχετική αισιοδοξία με τους πρώτους εμβολιασμούς. Από την άλλη υπάρχουν ισχυρές αμφιβολίες για την επιχειρησιακή ικανότητα διαχείρισης τόσο μεγάλου προγράμματος εμβολιασμού. Υπάρχει ο κίνδυνος στους πολλούς που δεν θέλουν να εμβολιαστούν να προστεθούν εκείνοι που θα θέλουν αλλά δεν θα

¹⁷ <https://www.tanea.gr/2020/11/26/greece/to-emvolio-dixazei-tous-ellines-poiess-ilikies-lene-oxi/>

μπορούν. Μια τέτοια εξέλιξη θα ενισχύσει ενδεχομένως την αμφισβήτηση του επίσημου θεσμικού λόγου και της αναγκαστικής παράτασης των μέτρων. Επιπλέον, ενώ επιβάλλονται όλο και αυστηρότεροι περιορισμοί, οι επανειλημμένες κυβερνητικές ανακολουθίες και τα περιστατικά μη τήρησης των μέτρων από τον πρωθυπουργό και κυβερνητικά στελέχη υπονομεύουν την αξιοπιστία των περιοριστικών μέτρων και ενισχύουν φυγόκεντρες δυνάμεις.

Δεν είναι εύκολο να σταθμίσει κανείς αν η υγειονομική κρίση ενίσχυσε τον δεξιό λαϊκισμό στην Ελλάδα. Δε φαίνεται να υπάρχει ισχυρή εκπροσώπηση του δεξιού λαϊκισμού τέτοια που να απειλεί προς το παρόν να διεμβολήσει το πολιτικό σκηνικό και ειδικότερα τη συντηρητική παράταξη από τα δεξιά της. Μέρος του πολιτικού προσωπικού που θα μπορούσε να αναλάβει τέτοιο ρόλο βρίσκεται εντός της Νέας Δημοκρατίας. Παράλληλα, τα πρόσωπα που διαγκωνίστηκαν για μερίδιο της πίτας του αντιεμβολιασμού και της συνωμοσιολογικής αντισυστημικής αμφισβήτησης δεν δείχνουν να έχουν το ατομικό βεληνεκές και τη δυναμική να επηρεάσουν τα πράγματα. Αν όμως οι επόμενοι μήνες επιτείνουν πολύ τις συνέπειες της πανδημίας, υγειονομικά και οικονομικά, τότε ίσως υπάρξουν ανακατατάξεις και φυγόκεντρες δυναμικές.

Η κρίση έπληξε βαριά την Εκκλησία. Μεγάλο μέρος της τήρησε αρνητική στάση απέναντι στην τήρηση των περιοριστικών μέτρων, αρνήθηκε ή υποτίμησε τον κίνδυνο και επέμεινε να συγκεντρώνονται πιστοί στους ναούς και να εξακολουθούν τη μετάληψη από κοινό σκεύος. Η πολιτεία δεν έδειξε αποφασιστική στάση απέναντι στην ανοιχτή παραβίαση των μέτρων από ιερείς.

Προς το παρόν, η πλειονότητα φαίνεται να στηρίζει μέρος των τελευταίων ελάχιστων ελπίδων στα εμβόλια και τα μέτρα τα οποία έλαβε η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ταμείο Ανάκαμψης, πρόγραμμα ενίσχυσης της απασχόλησης) για την αντιμετώπιση των οικονομικών επιπτώσεων της πανδημίας. Η συντριπτική πλειονότητα, σχεδόν 7 στους 10, τα θεωρεί θετικά και μάλλον θετικά. Είναι όμως σημαντικό ότι οι ερωτώμενοι εμφανίζονται επιφυλακτικοί για το κατά πόσο τα κονδύλια θα αξιοποιηθούν σωστά από ελληνικής πλευράς. Συγκεκριμένα, εμπιστοσύνη ως προς αυτό εκφράζει το 23,9%, ενώ το 35,6% εμφανίζεται δύσπιστο και το 31,9% ουδέτερο.¹⁸ Η δυσπιστία αποτελεί το κοινό υπέδαφος που συνέχει αυτή την κρίση με τις προηγούμενες και τροφοδοτεί το πρόβλημα εμπιστοσύνης στους θεσμούς.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Πολλές Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δέχονται κριτική για ανεπάρκειες, αδιαφάνεια, στρεβλές προτεραιότητες και επιχειρησιακές αδυναμίες. Απαντούν κάποτε χαρακτηρίζοντας τους φορείς της κριτικής αυτής ως συνωμοσιολόγους. Αυτό δεν είναι μόνο πραγματολογικό λάθος. Είναι ζημιογόνο για τη δημοκρατία. Δεν είναι αποκλειστικά ακροδεξιοί όσοι αμφισβητούν τον επιστημονικό λόγο, είναι πολύ συχνά ακροδεξιοί. Και

πάντως, δεν είναι συνωμοσιολόγοι όσοι ασκούν κριτική στα έκτακτα μέτρα επιζητώντας να προστατεύσουν το κράτος δικαίου και τα δικαιώματα του ανθρώπου από υπέρμετρους περιορισμούς.

Η πανδημία δοκιμάζει πολλές από τις βεβαιότητές μας. Είναι μεγάλος πειρασμός να διεκδικούμε το μονοπώλιο του ορθού λόγου στοχοποιώντας όσους εκφράζουν απόψεις καταφανώς αντιεπιστημονικές. Είναι όμως μεγάλο λάθος στο οποίο πέφτουν συχνά οι Ευρωπαϊκές ελίτ, οι διαμορφωτές της κοινής γνώμης, οι διανοούμενοι, πολλά κόμματα και παραδοσιακά ΜΜΕ. Εκτοξεύουμε με ευκολία την κατηγορία του λαϊκισμού, στιγματίζουμε τους «καθυστερημένους», καμαρώνουμε με το μονοπώλιο του ορθού λόγου. Όμως έτσι κάνουμε ό,τι μπορούμε για να επιβεβαιώσουμε το ακροδεξιό αφήγημα. Η άνοδος του δεξιού λαϊκισμού στην Ευρώπη είναι αυτοεκπληρούμενη προφητεία. Αυτό φάνηκε και με τον κορωνοϊό. Οι λανθασμένες πολιτικές επιλογές και οι ανεπάρκειες πολλών Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων και της ΕΕ συνολικά είναι το μείζον ζήτημα.

¹⁸ <https://www.in.gr/2020/12/06/greece/dimoskopisi-ti-lene-oi-ellines-gia-empolio-gia-ton-koronaio/>

Ίδρυμα Friedrich-Ebert-Stiftung

Το Ίδρυμα Friedrich Ebert (FES) ιδρύθηκε το 1925 και είναι το παλαιότερο πολιτικό ίδρυμα της Γερμανίας. Μένει πιστό στην παρακαταθήκη του εμβληματικού Γερμανού πολιτικού, του οποίου το όνομα φέρει και δραστηριοποιείται για τις θεμελιώδεις αξίες της Κοινωνικής Δημοκρατίας: την ελευθερία, τη δικαιοσύνη και την αλληλεγγύη. Ιδεολογικά πρόσκειται στη σοσιαλδημοκρατία και βρίσκεται κοντά στα ελεύθερα συνδικάτα.

Το FES στηρίζει την Κοινωνική Δημοκρατία κυρίως μέσω:

- της πολιτικής διαπαιδαγώγησης για την ενίσχυση της κοινωνίας των πολιτών
- της πολιτικής συμβουλευτικής
- της διεθνούς συνεργασίας με παραρτήματα του ιδρύματος σε περισσότερες από 100 χώρες
- της στήριξης ταλαντούχων ανθρώπων
- της συλλογικής μνήμης γύρω από την Κοινωνική Δημοκρατία, με αρχείο, βιβλιοθήκη κ.α.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗ

© 2021

FES Αθήνα

Οι απόψεις που εκφράζονται σε αυτή την έκδοση δεν αντανακλούν κατ' ανάγκη τις απόψεις του Ιδρύματος Friedrich Ebert Stiftung.

Δεν επιτρέπεται η εμπορική εκμετάλλευση των μέσων που δημοσιεύονται από το FES χωρίς τη γραπτή συγκατάθεσή του.

Οι δημοσιεύσεις του Ιδρύματος Friedrich-Ebert-Stiftung δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για προεκλογικούς σκοπούς.

Δημιουργία εξωφύλλου: ©Noé

Σχεδιασμός: www.bergsee-blau.de

Εκτέλεση/Layout: www.zumweissenroessl.de

ΕΥΡΩΠΗ

Δεξιός λαϊκισμός και κρίση του COVID-19

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, η κρίση της COVID οδήγησε σε αύξηση της εμπιστοσύνης στις κυβερνήσεις. Στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της πανδημίας, η επιβολή περιορισμών στις προσωπικές ελευθερίες, τις επαφές και την κυκλοφορία, το lockdown σε πολλούς κλάδους της οικονομίας καθώς και η διεύρυνση των εκτελεστικών εξουσιών σε πολλές περιπτώσεις έτυχαν ευρείας ανταπόκρισης και αποδοχής στην αρχή της κρίσης. Με τη συνέχιση των περιορισμών επί πολλές εβδομάδες εμφανίστηκαν όμως αυξανόμενες τάσεις δυσαρέσκειας και δυσπιστίας προς τις κυβερνήσεις – σε κάποιες χώρες μάλιστα, όπως στη Γερμανία, εκδηλώθηκαν οργανωμένες διαμαρτυρίες. Επιπλέον, η δημόσια συζήτηση δεν έμεινε ανεπηρέαστη από τις ψευδείς ειδήσεις και θεωρίες συνωμοσίας.

Αναλύσεις από τη Σουηδία, τη Φινλανδία, την Ιταλία, τη Γαλλία, την Ισπανία, την Ελλάδα και τη Γερμανία – χώρες με ισχυρά ή ανερχόμενα δεξιά λαϊκιστικά κινήματα και κόμματα -καταπιάνονται με το ερώτημα κατά πόσον μπορεί να ωφεληθεί ο δεξιός λαϊκισμός από την κρίση του κορωνοϊού. Στη σύνοψη αναφέρονται επιγραμματικά οι σχετικές τάσεις και εξελίξεις μέσα από συγκριτική οπτική.

Περισσότερες πληροφορίες για το θέμα θα βρείτε εδώ:
[fes.de/c19rex](https://www.fes.de/c19rex)